

1 Inleiding

Bij de strafrechtspleging in Nederland zijn veel verschillende partijen betrokken. Sommige van deze partijen werken nauw samen, terwijl andere juist tegenover elkaar staan. Dit boek heeft tot doel om inzichtelijk te maken welke partijen betrokken zijn bij de strafrechtspleging, wat hun taken zijn en hoe zij zich tot elkaar verhouden.

De actoren in de verschillende fasen van het strafproces

In het strafproces worden drie fasen onderscheiden: opsporing, vervolging en tenuitvoerlegging. De actoren die in deze verschillende fasen een rol spelen, lijken oppervlakkig beschouwd de politie bij de opsporing, de officier van justitie, advocaat en rechter bij de vervolging en het gevangeniswezen en het Centraal Justitieel Incassobureau bij de tenuitvoerlegging. Maar dat is geen reëel beeld van de werkelijkheid. Er doen meer actoren mee en de meeste daarvan spelen een rol in meerdere fasen.

Een belangrijke taak van de politie is het opsporen van verdachten en het vergaren van bewijs zodat de verdachten verder vervolgd kunnen worden. Buiten de politie zijn er bijzondere opsporingsdiensten (BOD'en) die zich met opsporing op specifieke terreinen bezighouden. Wanneer het bijvoorbeeld gaat om financiële fraude en misdrijven in de belastingsfeer dan is dat het terrein van de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD).

Een officier van justitie stuurt het onderzoek van politie en BOD'en. Wanneer er bijzondere middelen moeten worden ingezet, zoals een huiszoeking, of wanneer er personen moeten worden aangehouden dan vraagt de officier hiervoor toestemming aan de rechter-commissaris.

De verdachte kan zich vanaf het begin laten bijstaan door een advocaat. De advocaat heeft als expliciete taak de belangen van de verdachte te behartigen, ook als dat zou kunnen ingaan tegen maatschappelijke belangen.

Als de officier van justitie denkt dat er voldoende bewijs is om tot vervolging over te gaan, dan wordt de zaak door de politie of BOD overgedragen aan het

Openbaar Ministerie. De officier van justitie kan een zaak zelf afdoen door te seponeren of een transactie aan te bieden, of hij kan de verdachte dagvaarden. In dit laatste geval komt de zaak voor de rechter.

In de vervolgingsfase is het de taak van de officier van justitie om het bewijs te presenteren en als vertegenwoordiger van de samenleving een straf te eisen. Het is weer de taak van de advocaat om de verdachten bij te staan. Dan kan hij doen door bijvoorbeeld het bewijs in twijfel te trekken of contrabewijs te leveren, maar hij kan zich ook op de strafeis richten door strafverlaging of een andere afdoening te vragen. Het is de rechter die beslist.

De reclassering kan worden verzocht om onderzoek te verrichten naar de achtergrond en het recidiverisico van de verdachte, teneinde de rechter te adviseren over de afdoening en interventiemogelijkheden of andere voorwaarden die door de rechter aan de afdoening verbonden kunnen worden. Wanneer de verdachte minderjarig is, verricht de Raad voor de Kinderbescherming soortgelijk onderzoek en brengt daarover een adviesrapport uit.

In de zwaardere strafzaken kunnen door de rechtbank, eventueel op verzoek van officier of advocaat, deskundigen opgeroepen worden. Het kan dan zowel gaan om deskundigen op het terrein van het bewijs als op het terrein van persoonlijkheidsonderzoek. Het Nationaal Forensisch Instituut (NFI) kan onderzoek doen naar allerlei sporen zoals bijvoorbeeld DNA. Een belangrijke vraag bij de oplegging van een straf of maatregel is wat de geestelijke gesteldheid was van de verdachte ten tijde van het plegen van het delict. Ook de inschatting van de kans op recidive is van belang. Om hier helderheid over te krijgen, kan door een psycholoog of psychiater een persoonlijkheidsonderzoek worden uitgevoerd, waarover aan de rechter wordt gerapporteerd.

Ook het slachtoffer speelt een steeds grotere rol in het strafproces. Lange tijd bleef die rol beperkt tot toeschouwer, maar in de afgelopen jaren is het slachtoffer meer op de voorgrond gekomen. Er kunnen drie rollen onderscheiden worden: als belangstellende kan het slachtoffer het strafproces bijwonen, als procesdeelnemer kan hij gebruikmaken van het spreekrecht of optreden als getuige, en als procespartij kan hij vergoeding van geleden schade eisen.

Na het onherroepelijk worden van het vonnis volgt de tenuitvoerleggingsfase. Het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB) coördineert de strafrechtelijke beslissingen. De tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende straffen en maatregelen geschiedt vervolgens door de Dienst Justitiële Inrichtingen (het

gevangeniswezen), de reclassering overziet de taakstraffen en de inning van opgelegde boetes gebeurt door het CJIB.

Ook in de tenuitvoerleggingsfase spelen de officier van justitie en de advocaat een rol. De officier ziet toe op de tenuitvoerlegging van de straf of maatregel. Wanneer iemand bijvoorbeeld zijn taakstraf niet uitvoert of aanwijzingen van de reclassering niet opvolgt, komt de officier in actie door bijvoorbeeld vervangende hechtenis te vorderen. En ook hier is het de taak van de advocaat om de belangen van de cliënt zo goed mogelijk te behartigen.

De dynamiek van de strafrechtspleging

In het strafproces, zoals hiervoor in vogelvlucht geschetst, spelen verschillende actoren een rol. Hun rol in het geheel is redelijk helder maar is door de tijd heen wel aan verandering onderhevig. Ze hebben met andere actoren te maken, soms in een adviserende rol, zoals deskundigen en de Raad voor de Kinderbescherming, soms zijn zij elkaars tegenspelers zoals de officier van justitie en advocaat. Over deze rollen, de dilemma's die de actoren daarbij tegenkomen en de context waarbinnen zij opereren, gaat dit boek.

Door de jaren heen wisselt het strafrechtklimaat en daarmee de context waarbinnen de actoren werkzaam zijn. Ruwweg zien we vanaf 1800 steeds een wisseling tussen de twee belangrijkste hoofdfuncties in de strafrechtspleging: repressie en resocialisatie. Het strafrecht en het maatschappelijk debat staan afwisselend in het teken van enerzijds beveiliging van de samenleving en vergelding en anderzijds resocialisatie dan wel de situatie van de dader. Door de jaren heen verschuift de nadruk steeds van de ene naar de andere kant. Dit is terug te zien in de hoofdtaken en de belangrijkste functies van de verschillende actoren door de jaren heen en de dilemma's die daarbij optreden.

Momenteel bevinden we ons in een periode waarin het strafrechtklimaat zich lijkt te verharden, wat bijvoorbeeld tot uiting komt in het maatschappelijk debat over tbs-verlofmogelijkheden en oproepen tot verlenging van de maximumstraf in jeugddetentie. Maar ook door allerlei andere ontwikkelingen heeft verdergaande versoering van de strafrechtspleging plaatsgevonden. Dit uit zich in bijvoorbeeld bezuinigingen op de rechtsbijstand en een uitbreiding van het gebruik van meerpersoonscellen. Tegelijkertijd kent deze periode de ontwikkeling van een aantal 'slimme initiatieven', manieren waarop de bestaande middelen efficiënter en effectiever worden ingezet, veelal door de samenwerking van verschillende actoren. Te denken valt aan de programmatische aanpak van bijvoorbeeld mensenhandel en wietteelt, probleemgestuurd

politiewerk, versnelde strafrechtelijke afdoeningen (project 'ZSM') en een toename van alternatieve afdoeningen en mediation in strafzaken. Daarnaast is de positie van het slachtoffer versterkt, bijvoorbeeld doordat deze procesdeelnemer met spreekrecht is geworden. Ook de positie van de verdachte, die sinds enige tijd recht heeft op verhoorbijstand, is versterkt. Al deze ontwikkelingen hebben invloed op de taken en het functioneren van de actoren in de strafrechtspleging en zullen in dit boek aan de orde komen.

Leeswijzer

In de verschillende hoofdstukken van dit boek wordt dieper ingegaan op de volgende actoren in de strafrechtspleging: de politie (hoofdstuk 2), de bijzondere opsporingsdiensten en toezichthouders (hoofdstuk 3), het Openbaar Ministerie (hoofdstuk 4), de strafrechtadvocatuur (hoofdstuk 5), de rechterlijke macht (hoofdstuk 6), het gevangeniswezen (hoofdstuk 7), de reclasering (hoofdstuk 8) en het slachtoffer (hoofdstuk 9). De hoofdstukken hebben een herkenbare indeling. Ze schetsen allereerst de ontwikkeling van de organisatorische context waarbinnen de betreffende actor opereert. Vervolgens wordt ingegaan op de taak die de actor uitvoert. Daarbij is aandacht voor hoe deze taak is gedefinieerd, hoe dat in de praktijk vorm krijgt en hoe de taak is beschermd en begrensd. Ten slotte wordt besproken met welke dilemma's de actor te maken kan krijgen in de uitoefening van zijn taak.